

МИКОЛАЇВСЬКА МІСЬКА ДУМА ЯК ОРГАН МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ (КІНЕЦЬ XVIII - XX СТ.)

У громадсько-політичному та економічному житті міст Російської імперії кінця XVIII - початку XX ст. велику роль відіграли міські Думи, створені у 1785 р. урядом Катерини II за "Грамотою на права і вигоди містам Російської імперії".

Міське положення, видане під час царювання Катерини II, 21 квітня 1785 року склало великий етап в історії міського самоуправління в Російській імперії. "Грамота на права і вигоди міст Російської імперії" Катерини II в багатьох відношеннях, проголошених у цьому законодавчому акті, початки міського устрою не отримали в той час життєвого значення. Вони не прижилися на практиці, і під покровом введених катерининським Положенням нових форм міського управління, як і ні в чому не бувало, продовжувала зберігати силу така минувшина, що йшла своїм корінням далеко в глибину історичного минулого. Але, якщо практично Міське положення 1785 р., з різних причин, не направило течії міського життя в нове русло, то принципово цей закон належить визнати першим маніфестом таких основ міського самоуправління, які не отримували в попередні періоди історії не тільки практичного здійснення, але й теоретичного визнання.

У законодавстві Катерини II місто вперше було проголошено са-моуправлінським союзом, склад якого повинен обіймати всі елементи міського населення і діяльність якого повинна була полягати не тільки у відправі різних державних повинностей, але й у самостійному управлінні всіма галузями міського благоустрою.

Ні Московська держава, ні Петербурзька імперія XVIII ст. до видання Міського положення Катерини II не знали такого погляду на сутність міського самоуправління.

Міські мешканці були поділені на 6 станових розрядів у залежності від їх майна, становища й занять.

Міське положення 1785 року встановило таку класифікацію складових елементів "суспільства міського". Міщани були розділені на шість розрядів:

1) "справжні міські обивателі" - це всі, що володіли нерухомістю в межах міста, незалежно від свого станового положення;

2) купці трьох гільдій, що оголосили за собою відповідні капітали;

3) цехові ремісники;

4) з інших міст та іноземні гості;

5) "іменні громадяни", які в свою чергу розділялися на сім розрядів, або за термінологією Міського положення на сім "найменувань": а) двічі з похвалою відпрацювали виборну по місту посаду; б) вчені, які мали академічні або університетські атестати; в) дипломовані академією художники; г) капіталісти, що оголосили за собою капітал не менше, ніж в 50 тисяч рублів; д) банкіри з капіталом від 100 до 200 тисяч рублів; е) оптові торговці; ж) судновласники, які відпускають свої кораблі за море";

6) посадські - так стали тоді вже називатися міські старожили, що займалися промислом, рукоділлям або роботою і не належали ні до одного із попередніх розрядів.

Усі ці розряди міського населення були закликані до участі в загальноміському самоуправлінні. Так, до розряду "справжніх міських обивателів" зараховувалися всі власники нерухомості в межах міста, а, отже, і власники станів, то участь в міському самоуправлінні і надавала останньому всестановий характер. Міські обивателі обирали загальну Думу на чолі з міським Головою. Загальна Дума, в свою чергу, обирала так звану Шестигласну Думу, по одному гласному від кожного із шести розрядів. Обидві Думи підпорядковувалися губернаторові.

Така Дума у 1796 році була створена в Миколаєві і представляла інтереси заможної верхівки міста. Вона відала будівельними, торговельними, фінансовими і господарськими справами міста.

Права і функції Думи були обмежені органами державного управління. Вся її діяльність знаходилася під наглядом військового губернатора, а з 1900 року - градоначальника.

З тих нечисленних документів Миколаївської міської Думи, які збереглися в державному архіві, можна зробити висновок, що головними питаннями, які вона вирішувала, були адміністративні, фінансові та торговельні проблеми.

Дума видавала накази про просування чиновників по службовій драбині. Вона накладала штрафи за деякі правопорушення, здійснювала заходи щодо скарг, які до неї надходили. Зокрема зменшувала службовцям жалування, за те, що вони брали хабарі з громадян.

Дума затверджувала списки купців і торговців, надавала їм свідоцтва на право торгівлі.

Міська дума надсилала губернатору звіти та рапорти про діяльність чиновників міста, згідно з якими той приймав рішення про надання їм жалування.

Міський орган влади займався переказом грошей до Херсонського повітового казначейства, видавав своїм діячам нагороди за те, що вони запобігали розповсюдженню хвороб.

Таким чином, ми бачимо, що діяльність міської Думи була різноманітною і охоплювала різні сфери життя та діяльності людей.

У зв'язку з розширенням меж міста, збільшенням кількості мешканців у 30-50-х рр. XIX ст. зріс обсяг роботи Миколаївської міської Думи. Так, у 1835 році Дума проводила реєстрацію купців міста. У документах зазначаються їх прізвища, кількість їх капіталу.

У той же час відбувалася роздача землі мешканцям Миколаєва для розведення садів. Цікаво, що нові землевласники мали звітувати про те, як саме вони використовували цю землю, бо вони повинні були обов'язково засаджувати свої ділянки фруктовими деревами.

У 1837 році для губернатора Миколаївського і Севастопольського був складений список службових осіб Миколаївської Думи. Першим за списком йшло ім'я міського Голови Степана Макланова. Далі - список гласних Думи і окремо купців та міщан.

У 1838 році для складання Новоросійського календаря на 1839 рік губернатору був наданий список службових осіб, у якому Олексій Литвинов, купець третьої гільдії, був зазначений як громадський Голова. У той час Дума займалася збором податків у власників готелів, харчівень тощо. Документи повідомляють про кількість грошей, що збиралися, імена власників, рід їх занять.

У 1838 році відбулися нові вибори міського Голови. Серед кандидатів були:

Федір Рєзніков (170 - "за", 134 - "проти"), Григорій Кустов (58 - "за", 93 - "проти"), Тван Сибірцев (60 - "за", 91 - "проти"), Олексій Литвинов (124 - "за", 27 - "проти"). О. Литвинов одержав перемогу на виборах та прийняв урочисту присягу на Євангелії. Він дав клятву вірою та правдою служити Імператорові, без "подобострастия" та особистої користі. Губернатор затвердив його обрання на нову посаду на термін з 1839 по 1841 рік. У жовтні 1838 року О. Литвинов подав губернатору рапорт, в якому обіцяв доповідати йому про всі справи Думи.

Миколаївська міська Дума займалася питаннями торгівлі, стягненням штрафів та відстрочками по них. Також вона видавала свідоцтво різним особам на право володіння будинками, лавками. Міський Голова мав тісні зв'язки з військовим губернатором м. Миколаєва та цивільним губернатором м. Херсона. Він листувався з поліцією та іншими установами про прибутки й витрати грошових сум, контролював майже всі установи. Отже, міська Дума займалася найрізноманітнішими справами: від найдрібніших (призначення когось на посаду) до значних (контролювання доходів міського бюджету).

Багато уваги Голова приділяв міській лікарні, боротьбі з епідеміями. У документах за 1853-1854 роки відображені постанови Думи про видачу грошей тимчасово створеному комітету для вжиття заходів по запобіганню захворювань холерою. Але міський Голова

займався не тільки доходами та витратами установ, він також багато уваги приділяв освіті: виділяв кошти на утримання гімназій; піклувався про ремонт доріг, зокрема, коли очікував приїзду великою князя Миколи Миколайовича у 1857 році.

До Миколаївської міської Думи надходило багато прохань від мешканців міста стосовно виділення землі. Міський Голова також займався видачею паспортів, розробляв інструкції по розкладці земських повинностей на якийсь певний час. Він знав, скільки у Миколаєві нараховується робітників, працівників поліції та інших чиновників, ремісників, які вони мали доходи. Багато корисного для міста зробив Богдан Олександрович Глазенап: відкрив місто для зовнішньої торгівлі, добився відкриття Миколаївського комерційного порту для заходу іноземних суден, митниці.

Отже, діяльність міських голів була досить різноманітною, охоплювала всі сфери життя громадян.

У 60-70-х рр. в Росії були проведені реформи, які торкалися органів місцевого самоврядування. Міська реформа 1870 р. ставила метою підняти господарство міст і залучити до управління ними насамперед велику фінансову і торговельну буржуазію. Ця реформа замінила старі станові Думи всестановими міськими установами місцевого самоврядування. Розпорядчими органами були міські Думи, а виконавчими - міські управи. Члени Думи обиралися на 4 роки і називалися "гласними".

Управа складалася з 2-3 осіб під керуванням міського Голови, який одночасно був і головою міської Думи.

Миколаївська міська управа організована у 1872 р. згідно з Міським положенням 1870 р.

Міська управа була виконавчим і господарчим органом Миколаївської міської думи.

У коло діяльності управи входило:

Розділ міського капіталу і майна; благоустрій міста і забезпечення його продовольчими товарами; розвиток місцевої промисловості, народної освіти та інш.

Міська управа мала такі структурні частини:

- 1) розпорядчий відділ (1872-1919 рр.);
- 2) будівничий відділ (1872-1919 рр.);
- 3) фінансовий відділ (1872-1919 рр.);
- 4) бухгалтерія (1872-1919 рр.).

Управа мала також комісії:

- 1) народного здоров'я (1872-1876 рр.);
- 2) виконавчо-училищна (1879-1920 рр.);
- 3) продовольча (1915-1919 рр.);
- 4) по благоустрою міста (1898-1919 рр.);
- 5) по найму нічних сторожів (1880-1917).

Управа ліквідована в 1920 році.

Правом обирати гласних користувалися особи, які досягли 25 років та володіли нерухомою власністю. Думи, зокрема Миколаївська, займалися зовнішнім благоустроєм міста, торгівлею, промисловістю, освітою, охороною здоров'я та ін., і підпорядковувалися губернаторові та Міністерству внутрішніх справ.

У 90-х роках XIX ст. міська Дума, на чолі з Ф. Є. Кроуном, проявила турботу про хворих та страждаючих мешканців. 1 липня 1889 року почалося будівництво нової лікарні, яка складалася з 14 будівель та церкви. 29 серпня 1890 року лікарня була відкрита; вона існує і досі. Це обласна лікарня.

Лікарня була на повному забезпеченні Думи. Її керівництво завжди знаходило шляхи здобування грошей, коштів на утримання лікарні. Вони знали, яке важливе значення мала для міста лікарня, і тому вживали різних заходів, щоб допомогти їй існуванню.

Саме зараз, під час відновлення демократичних засад, питання дослідження історії місцевого самоврядування є дуже цікавим. З початку свого заснування у 1796 р.

Миколаївська міська Дума діяла, по суті, лише як виконавчий орган канцелярії губернатора. І лише у 1870 р. вона стає самостійним органом і отримує право на самоврядування, але лишаючись при цьому одночасно й у підпорядкуванні міської поліції. За її діяльністю був встановлений жорстокий контроль губернатора і, по суті, вона являла собою лише допоміжний орган уряду.

Міська Дума збиралася на засідання лише один раз на три роки. Очолював її міський Голова, котрий призначався міністром або губернатором. До складу Думи входили й виборні гласні. Вони обиралися місцевими жителями, які сплачували податки, строком на 4 роки.

Коло діяльності міської Думи було дуже вузьке і обмежувалося фінансово-економічними та культурно-побутовими питаннями. Вивчаючи в архіві діяльність міської Думи та міських голів на початку ХХ ст., можна уявити собі життя міста і особливо розбудову Миколаєва.

На початку ХХ ст. Головою міської Думи був Олексій Миколайович Соковкін, він займав цю посаду з 1901 по 1906 рр. Він також займав деякі інші адміністративні посади і був членом різних громадських організацій, зокрема, Миколаївського Присутствія з портових справ, був удостоєний звання Почесного Мирового Судді.

У часи головування Соковкіна особливу увагу приділяли благоустрою міста, тобто прокладання шляхів, зведення будівель та ін. Так, наприклад, згідно з доповіддю від 1 квітня 1903 року, був розширений порт від річки Буг до Широкої Балки на 500 сажнів. Взагалі в часи його головування було розпочате будівництво першого колодязя, забруковані спуски до торговельного порту: по вулицях Міщанській, Садовій та 1-й Слобідській. 27 вересня 1903 року серед багатьох варіантів був обраний проект будівництва водопроводу і каналізації інженера Вебера (асигновано було 35000 руб.). Того ж дня було вирішено, що каналізація буде проведена у 2-х частинах міста - в Одеській і Московській і було затверджено 3 проекти водопроводів. А в січні 1905 р. розглядалось вже питання щодо будівництва водопроводу в Комерційному порту цього ж року проводилися торги щодо спорудження водонапірної башти для міського водопроводу. Ще в 1903 році йде розгляд проекту впровадження електричного трамваю замість кінного. А у квітні 1905 р. було ухвалено встановити вздовж колій на стовпах електричну освітлювальну мережу. А за 2 роки до того була обладнана мережа ліхтарів. 28 червня 1905 р. була прийнята доповідь про відчуження частини міської землі під спорудження залізничної лінії Херсон-Миколаїв.

У діяльність Думи входив також розгляд питань, пов'язаних з розвитком міської промисловості: приділялась увага малим, середнім і особливо великим підприємствам. Саме міська Дума давала дозвіл на відкриття того чи іншого підприємства. Так, у травні 1903 р. був прийнятий проект будівництва нових боєнь для худоби і обрана виконавча комісія.

Як уже згадувалося раніше, в Думі вирішувалися проблеми й на побутовому рівні, які охоплювали забезпечення міста теплом, охорону місцевих споруд, складання ревізій державних установ, приватних будинків тощо. Так, у грудні 1903 р. на 1904 р. було виділено 1921 руб. 78 коп. (!) на опалення міських споруд. Щодо торговельної сфери, то вона не обмежувалася розширенням територій, де проходили торги. Дума встановлювала податки, ліміти, іноді навіть ціни.

Думі доводилося зустрічатися з таким неприємним явищем, як бюджетний дефіцит (до речі, її бюджет складався з коштів, які надходили з підприємств та інших видів торгівлі, у вигляді річних зборів чи податків). У таких випадках Дума могла звернутися за допомогою до земств, отримати кредит або позику. З одним із таких дефіцитів Дума зіткнулася у 1903 р. Тому вже 18 травня 1903 року було прийнято рішення зробити позику у Бессарабсько-таврійському банку на 3 000 000 руб. строком на 16 років і 2 місяці, під заставу міської землі. Піклуватися про цю позику було доручено Соковкіну, що він і зробив.

Міська Дума виділяла субсидії для надання допомоги козакам на харчі під час загальних страйків 1905 р. В часи головування Соковкіна міська Дума асигнувала кошти на створення санітарних комісій, запобігання та боротьбу з заразними хворобами.

18 січня 1905 р. ухвалили надати приміщення у тимчасове користування для існуючого притулку для бідних, а 14 липня того ж року було асигновано 250 руб. Товариству виправних притулків; пізніше під читальню був відданий дерев'яний будиночок велосипедистів. Дума сприяла розвитку освіти у Миколаєві: так, наприклад, 1 квітня 1903 р. був встановлений додатковий 10%-й збір з торговельних документів на Миколаївській біржі на утримання комерційного училища, був відкритий університет на честь Микола I (у 1905-1906 рр.).

Дума не стояла осторонь суспільних проблем. Наприклад, у 1905 р. після арешту залізничних службовців, вона написала петицію графу Вітте з проханням звільнити їх, пояснюючи це тим, що це дасть можливість уникнути лиха й нещастя у місті.

Таким чином, Дума на початку XX ст. зробила вагомий внесок у розбудову міста Миколаєва.